

Prof. Timothy Coltonas: jei ne branduoliniai ginklai, JAV ir Rusija jau kariautų

Linas Kojala, Rytų Europos studijų centro direktorius

Pagauti profesorių Timothy Coltoną nėra lengva – vienas geriausių Rusijos ekspertų Jungtinėse Valstijose iki šiol aktyviai keliauja po pasaulį, semiasi žinių ir dėsto. Vos prieš kelias savaites jis grįžo iš Sočio, kur vyko garsioji „Valdai“ tarptautinio diskusijų klubo konferencija. Joje kalbą sakė ir Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas.

Vis dėlto norint suvokti dabartį, būtina analizuoti praeitį, tad Coltono dėmesys vis krypsta į transformacijos laikotarpį – Sovietų Sąjunga subyrėjo, o Rusija įkvėpė akademikus visame pasaulyje svarstyti apie didžiulės valstybės demokratizaciją. „Visuomet domėjausi revoliucijomis – tai mane paskatino pažvelgti į Rusiją, vėliau – analizuoti Šaltąjį karą, ir galiausiai Sovietų Sąjungos žlugimą“, – prisimena Harvardo universitete šiuo metu dėstantis ekspertas.

Apie ryškiausią šio periodo veidą – prezidentą Borisą Jelciną – Coltonas 2008 metais parašė biografinę knygą, kuri iki šiol laikoma viena geriausių, parašyta šia tema. Visgi tokia demokratija, kokios buvo laukiama, Rusija netapo. Netgi priešingai – pastaruoju metu geopolitinė situacija verčia kalbėti apie naują konfliktą su Vakarų pasauliu. Tad pastaruoju metu Harvardo universitete Coltonas bando paaiškinti, kodėl Rusija visgi žengė stiprėjančio autoritarizmo keliu ir kokios Putino sistemos ateities perspektyvos.

Apie visa tai, o taip pat vos po kelių mėnesių vyksiančius Rusijos prezidento rinkimus ir JAV- Rusijos santykius, su Coltonu kalbėjosi Harvardo universiteto tyrėjas Linas Kojala.

Putinas turi ko prisibijoti Prezidento rinkimuose

– Viename naujausių savo tekstų Rusijos politinę sistemą apibūdiname kaip hibridinę – turinčią ir demokratinių, ir autoritarinių bruožų, nors pastarieji laipsniškai stiprėja ir artėja autoritarizmo link. Visgi taip pat pažymite, kad Rusija taip niekada ir netapo diktatūra, kuri kliautųsi tik jėga ir smurtu.

– Ne visi autoriai sutinka, kad Rusijos režimas hibridinis. Nemažai kas teigtų, jog Rusija jau yra tiesiog autoritarinė – ypač dabar. Mano įsitikinimu, polinkis į autoritarizmą akivaizdus, bet vis dar išlieka hibridinių elementų. Be abejo, negalime kalbėti apie realią partinę konkurenciją, opozicija yra išstumama, valdžia labai personalizuota. Yra ir politinių kalinių, kurių skaičius, priklausomai nuo apibrėžimo, gali siekti ir apie šimtą. Ką jau kalbėti apie tuos, kurie dėl politinių priežasčių paliko Rusiją – tokių šimtai, jei ne tūkstančiai. Visa tai rodo autoritarizmo tendencijas.

Visgi yra ir praeities likučių, kurie nėra iki galo išnaikinti. Rinkimuose dalyvauja ir kiti kandidatai, nors jų konkurencingumas apribotas. Yra opozicinės partijos, nors per pastarąjį dešimtmetį naujų politinių jėgų susikūrimas tapo praktiškai neįmanomas. Tokie rinkimai yra hibridinės sistemos dalis. Atkreipkime dėmesį, kad pastaruosiuose parlamento rinkimuose 2016 metų rudenį apie 24 milijonai žmonių balsavo prieš valdančiąją partiją (Prezidentą Vladimirą Putiną palaikanti partija „Vieningoji Rusija“ gavo 54 proc. balsų ir parlamente įgijo absoliučią daugumą – aut. past.). Sovietiniais

laikais, kuriuos dalis lietuvių turbūt dar atsimena, buvo galima balsuoti prieš vienintelį kandidatą, tačiau tai buvo gana rizikinga.

Be to, kažkiek nevienalytė yra viešoji erdvė. Žinoma, nacionaliniai televizijos kanalai yra griežtai kontroliuojami, bet kitas formas suvaldyti yra sudėtingiau. Valdžiai tenka susitaikyti su tuo, kad rusai turi priėjimą prie interneto, ir nors jį bandoma reguliuoti, tai dar nėra pasiekę Kinijos lygmenis.

Yra dar du svarbūs faktoriai. Visų pirma, technokratija. Tipiškas Rusijos valdininkas yra ne pernelyg politizuotas technokratas. Dalis jų turi nemenką įtaką ekonomikos, iš dalies – socialinei politikai, ir yra pakankamai liberalių pažiūrų. Tiesa, reikia pripažinti, jog aukščiausiai politikai jie daug svertų neturi. Galiausiai svarbus Rusijos dydis ir socialinis kompleksiskumas. Nors Rusijos monarchai sakydavo, kad vienintelis būdas suvaldyti tokią teritoriją yra turėti vieną aiškų galios centrą, tai niekada neveikė. Tad ir Vladimiras Putinas, nors ir „geležine ranka“ kontroliuojantis politinį procesą, negali užtikrinti absoliučios tiesioginės subordinacijos pagal vieną receptą. Vietiniame ir regioniniame lygmenyje yra tam tikros improvizacijos – tai nebūtinai reiškia demokratiją, bet neabejotinai turi tam tikrų demokratiškų aspektų. Tai kuria tam tikrą įvairovę.

– Pasaulio Bankas 2013 metais buvo priskyres Rusiją aukštų pajamų šalių kategorijai, kurioje iki šiol yra ir Lietuva. Tuo metu net 82 proc. valstybių šioje grupėje buvo demokratinės – Rusija buvo viena iš vos aštuonių, kuri nebuvo demokratija, nors autoritariniai ir kitokie režimai dažniausiai yra tarp skurdžiausiųjų. Ką tai sako apie Rusijos vystymąsi?

– Atsižvelgiant į naujausius rodiklius, Pasaulio Bankas sugražino Rusiją į vidutinių pajamų kategoriją. Ir iki tol ji vos per plauką patekdavo į aukščiausių pajamų grupę, o energetinių žaliavų kainų kritimas ir Vakarų šalių ekonominės sankcijos situaciją pablogino.

Teorija teigia, kad kuo valstybė turtingesnė, tuo didesnė tikimybė, jog joje bus demokratinė

sistema. Rusijoje, kurios ekonomika pakankamai ilgą laiką augo, politinė sistema netapo demokratiškesne – netgi priešingai. Yra ir kelios kitos panašių tendencijų valstybės, bet jos yra nafta turtingos ir tuo pačiu represyvosios Persijos įlankos šalys. Tad Rusija išsiskiria.

Tai yra mįslė, kurią mums sunku suprasti – nemanau, jog turime vieną paaiškinimą.

– Kokios priežastys tai sąlygoja?

– Yra nemažai skirtingų būdų tam apmąstyti. Kuo Rusijos kultūrinis, istorinis vystymasis, geografinė pozicija verčia ją mažiau atsparia autoritarizmo tendencijoms? Kita vertus, sunku teigti, jog Rusijos visuomenė nesivysto bei nesikeičia – ir į gerą, ir į blogą pusę. Tad nors Rusija nėra „iššaldyta“ vienoje formoje, ji juda tam tikru keliu, iš kurio pernelyg neiškrypsta.

Pavyzdžiui, Lietuva ir Rusija 1991 metais turėjo nemažai panašumų. Nepaisant to, politinis vystymasis buvo labai skirtingas. Vienas aiškinimas teigtų, jog tą sąlygoja žmonės – paprasčiausiai Rusijoje lyderiais, ypatingai po 2000-ųjų, tapo tie, kurie turėjo kitus prioritetus, o ne demokratijos kūrimą. Negalima atmesti šio veiksnio. Taip pat yra tarptautiniai veiksniai, Rusijos elito manija kariniam saugumui, nuolatos matant grėsmes iš visų pusių.

Aišku tai, jog Europos bendrijos dalimi Rusijai tapti sunku vien dėl dydžio. Lietuva yra nedidelė, todėl nesunkiai persiorientavo, tapo Europos Sąjungos dalimi – ši analogija Rusijai, kurios gyventojų skaičius praktiškai atitinka Vokietijos ir Prancūzijos kartu sudėjus, neveiks.

– Kitų metų kovo mėnesį vyks Rusijos prezidento rinkimai. Nors V. Putinas kol kas oficialiai nepaskelbė apie savo dalyvavimą, niekas tuo neabejoja, kaip ir įtikinama pergale balsavimo metu. Atrodo, jog šiuose rinkimuose intrigos nėra, tad ir dėmesio jiems tenka ne tiek daug. Kokių neatsakytų klausimų matote?

– Jei Putinas dalyvaus, o tuo neturiu pagrindo abejoti, jis laimės. Sunku net pagalvoti apie kitokį scenarijų. Iš dalies tą lemia faktas, jog daug Rusijos piliečių V. Putiną palaiko, nėra

nuo jo pavargę ir norėtų matyti šiame poste ateityje.

Žinoma, jis neturi konkurencijos, nes visi potencialūs oponentai yra patraukiami iš kelio. Tad pagrindinis klausimas yra ne tai, ar Putinas laimės, bet ar rinkimai vyks įtikinamai. Oponentų išstūmimas sukuria problemą, kurią matėme jau anksčiau, o dar ryškiau regėsime šiuose rinkimuose – rinkimai tiesiog neatrodo rimtai. Ypač, jei šį sykį Putinas ir vėl varžysis su trimis kandidatais, kuriuos jau yra didžiuliais skirtumais įveikęs – komunistu Genadijumi Žiuganovu, Liberalų-demokratų partijos atstovu Vladimiru Žirinovskiu ir „Jabloko“ įkūrėju Grigorijumi Javlinskiu. Visi jie yra Boriso Jelcino eros politikai, o Žirinovskis pirmą kartą prezidento posto siekė dar 1991 metais. Politinė sistema atrodo sustingusi, o tai sukuria nepatikimumo įvaizdį. Kalbame ne tiek apie rinkimų rezultatų klastojimą, bet situaciją, kurioje žmonės tiesiog neturi pasirinkimo.

Todėl Kremlius bijo dviejų dalykų. Pirmiausiai – žemo rinkėjų aktyvumo. Tai sukurtų prielaidas valdžiai klastoti aktyvumo rodiklius. Neprogozuojau, kad tai bus daroma, bet tikimybė yra. Jei Putinas gaus 75 proc. balsų, tačiau rinkėjų aktyvumas sieks vos 45 proc., tai bus galima laikyti tam tikru pralaimėjimu. Suvokiant tai, Kremlius bando įnešti daugiau gyvybės į rinkimų procesą – ne atrasti realų konkurentą, bet paskatinti visuomenės susidomėjimą. Tam pasitarnauja Ksenijos Sobčak kandidatūra – ji buvo paraginta dalyvauti. Žinoma, jai reikės surinkti daug palaikančiųjų parašų, bet tai kiek išjudina šiaip jau nuobodų procesą.

Antras aspektas – Kremliaus jautrumas tam tikroms balsavimo tendencijoms. Pavyzdžiui, reikšminga, kaip Putinui seksis didžiuosiuose miestuose, ypač Maskvoje ir Sankt Peterburge, kur prezidento populiarumas yra ženkliai mažesnis nei regionuose. Yra tikimybė, jog Putinas gali surinkti mažiau nei 50 proc. balsų, ir tai būtų blogas rezultatas.

Reikšmingas ir tautybės faktorius. Putino rezultatai visuomet aukštesni moterų rinkėjų kategorijoje, o taip pat, gal kai kam tai atrodo keista, tarp ne rusų tautybės žmonių. Tą iš dalies

lemia aplinkybė, jog Rusijoje yra 21 autonominė respublika su savomis etninėmis grupėmis, kurias kontroliuoja gerai organizuota, personalizuota, Kremlui lojali politinė mašina. Iš jų laukiama rezultatų. Nebūtų netikėta, jei, tarkime, Šiaurės Kaukaze Putinas surinktų 80–85 proc. balsų, o Čečėnijoje – ir dar daugiau. Ir svarbiausia to priežastis nėra klastojimai balsavimo metu. Visgi tai tikrai nėra labai patogus faktas, nes tokių rezultatų Putinas negaus regionuose, kuriuose dominuoja rusų tautybės gyventojai. Šiek tiek keista, kai šalies lyderis gauna daugiau balsų iš ne etninių rusų nei etninių rusų.

– Vienas potencialių Putino konkurentų – Aleksejus Navalnas – negalės dalyvauti rinkimuose. Formali priežastis – teistumas, nors jo šalininkai tą vadina paprasčiausiu politiniu susidorojimu. Nepaisant to, jis yra labai aktyvus socialinėje erdvėje, kuria internetinius vaizdo įrašus ir negaili kritikos Kremlui. Rusijos valdžia jo prisibijo?

– Jis – labai jaunas (41 m. – aut. past.), įvairialypis žmogus. Iki šiol Navalnas nebuvo išrinktas į politinį postą, bet su savo nuosaikiai nacionalistinėmis pažiūromis, kovos su korupcija šūkiomis ir aktyvumu galėtų būti labai populiarus. Šiandien Navalnas jau yra gerai žinomas Rusijoje – to nebuvo, pavyzdžiui, prieš penkerius metus.

Prisiminkime, kad jis siekė Maskvos mero posto ir dar 2013 metais surinko 27 proc. balsų – tai tikrai neblogas rezultatas. Tačiau tai vyko sostinėje – regionuose jo rezultatai būtų kur kas prastesni, ir nepaliktų galimybės realiai varžytis su Putinu.

Kita vertus, faktas, kad Kremlius neleido jam dalyvauti rinkimuose, yra aiškus indikatorius – Navalno prisibijoma. Tapęs legitimiu kandidatu, jis gautų eterio laiko, dalyvautų debatuose. Ne tiek mestų iššūkį Putinui jau dabar, kiek investuotų į ateitį. Putinas nebus politinėje sistemoje amžinai – Navalnas gali tapti jėga jam pasitraukus.

Trumpas nepakeitė JAV ir Rusijos santykių

– **Jungtinių Amerikos Valstijų ir Rusijos santykiai tebėra komplikuoti. Jūs pats teigėte, jog abi pusės po Šaltojo karo taip ir nesugebėjo atrasti efektyvaus bendradarbiavimo formato. Žymi politologė Angela Stent pažymi, jog buvo ne vienas, o bent keturi bandymai „perkrauti“ („Reset“) santykius, tačiau ir jie didelių rezultatų neatnešė. Kokia yra dabartinė situacija?**

– Prezidentas Donaldas Trumpas prieš kelis mėnesius pasakė, jog JAV – Rusijos santykiai šiandien turbūt yra pasiekę absoliutų dugną.

Ko gero, jis yra teisus. Naujoji administracija turėjo minčių tą pakeisti, tačiau politinė situacija buvo nepalanki, o iš to kilęs nusivylimas tik dar labiau paaštrino padėtį. Tad viskas gali net ir dar blogėti. Ko gero, jei ne branduoliniai ginklai, JAV ir Rusija jau būtų seniai kariavusios. Yra tikrai didelis abipusis antagonizmas. Tačiau būtent masinio naikinimo ginklai daro konflikto tikimybę menka. Gali būti tam tikrų vietinių susirėmimų, bet branduolinis karas yra pernelyg atgrasus.

– **Trumpas prieš rinkimus negailėjo gražių žodžių Putinui ir žadėjo pagerinti santykius, todėl Rusijoje buvo sutiktas itin palankiai. Dabar Kremliaus atstovai garsiai aiškina, jog Trumpui neleidžiama ištesėti pažadų, o pagrindinė kliūtis – vadinamoji „nematoma valstybė“ („deep state“). Tai esą sistema, sudaryta iš saugumo struktūrų darbuotojų, įtakingų biurokratų, kurie nenori kitokių santykių su Rusija.**

– Kai kurie Donaldo Trumpo aplinkos žmonės, pavyzdžiui, buvęs strategas Steve'as Bannonas, taip pat naudojo šį terminą. Visgi nemanau, kad tai esminė problema. Net esant palankiausioms aplinkybėms, Trumpui drastiškai pakeisti situaciją būtų buvę sunku. Ypatingai dėl to, jog Rusija kaltinama kišimusi į JAV prezidento rinkimų procesą. Neteigiu, ką Kremlius darė – detalių mes dar nežinome, – tačiau tai neabejotinai sumažino galimybes santykių gerėjimui.

Be to, yra Kongresas, kuriame neseniai priimtos naujos sankcijos, nukreiptos prieš Rusiją. Kadangi sankcijos paverstos įstatymu, tai gerokai apsunkins galimybes prezidentui jas panaikinti ar sušvelninti. Rusija taip pat neturi daug draugų Valstybės departamente (Užsienio reikalų ministerijos atitinkamo JAV – aut. past.).

– **Naujausios nuomonių apklausos JAV rodo, kad daugiau nei 80 proc. amerikiečių laiko Rusiją grėsme. Per pastaruosius metus šis skaičius išaugo. Kaip pastarųjų metų įvykiai pakeitė visuomenės požiūrį į Rusiją?**

– Rusijos vertinimas JAV visuomet svyravo, bet dabar yra pasiekęs žemumas. Tai didele dalimi atspindi valdžios ir žiniasklaidos nuomonę. Kitaip tariant, nemanau, jog spaudimas būti griežtesniems Rusijos atžvilgiu ateina iš visuomenės.

Panašios tendencijos ir Rusijoje. Šiuo metu JAV vertinimas negatyvus, bet tai gali keistis, jei keisis valdžios nuostatos.

– **Pakalbėkime apie Ukrainą. Kai kas sako, jog Rusija šiame konflikte yra laimėtoja – ji aneksavo Krymą, o karinė agresija Donbase sumažino galimybę, jog Ukraina artimiausiu metu galėtų tapti pilnaverte NATO ar ES nare. Kita vertus, Rusija įsivėlė į ilgą ir sudėtingą karą, kuris kainuoja milžiniškus pinigus, tačiau neturi galimybių būti laimėtas. Tą rodo ir dabartinė padėtis, kai Kremliui nepavyksta primesti savo Rytų Ukrainos ateities strategijos. Be to, Ukrainos gyventojų požiūris į Rusiją tapo labai kritiškas.**

– Galime teigti, kad Krymas buvo sėkminga operacija, nors ir neplanuota iš anksto – jie panaudojo kritiniam atvejui paruoštą planą ir, grasindami jėga, perbraižė valstybių sienas. Tokiu būdu Rusija nubaudė Ukrainą už tai, kad ji nepakluso Kremliaus pozicijai dėl Ukrainos santykių su ES vystymo. Tik nesu tikras, ar to reikėjo, nes nemanau, jog Ukrainos narystės ES ar NATO perspektyva buvo reali dar iki konflikto. Juolab, kad, anot knyga apie tai parašiusio žurnalisto Mikhailo Zygaro, Putinas nesitikėjo tokių griežtų Vakarų sankcijų, kurios buvo už tai pritaikytos.

Yra ir antroji drama – Donbasas. Sunku tą kaip nors pavadinti Rusijos sėkme. Kremlius nepasiekė savo viešai kelto tikslo – reintegruoti abu pro-rusiškus regionus, Donecką ir Luhanską, į federalizuotą Ukrainą. Tokiu būdu Rusija turėtų didelę politinę įtaką – praktiškai veto teisę – Ukrainos saugumo politikoje. Visgi Ukraina nesutinka priimti šių regionų atgal tokiomis sąlygomis.

Be to, ten iki šiol žūsta žmonės, Rusijai yra pritaikytos griežtos ekonominės sankcijos. Manau, jog Kremliaus strategai slapčia norėtų, kad viskas kaip nors baigtųsi, tačiau lengvo išėjimo iš šios painiavos nėra.

– Karas Ukrainoje pasėjo nerimą ir Baltijos šalyse. Svarstyta, ar narystės NATO suteiktos saugumo garantijos virstų realiais sprendimais, jei į tai būtų pasikėsinta. Siekiant nuraminti rytines nares, Aljansas priėmė sprendimą dislokuoti Baltijos šalyse, o taip pat ir Lenkijoje, po batalioną karių, taip pat suintensyvinti karines pratybas. Rusija tokius žingsnius įvertino itin kritiškai. Kaip vertinate saugumo situaciją šiame regione?

– Nemanau, jog yra reali Rusijos karinės agresijos Baltijos valstybėse grėsmė. Ypatingai prieš Lietuvą. Neįžvelgiu tam jokių paskatų.

Kita vertus, jei Baltijos valstybės sako, jog jaučiasi nesaugios, mes, kitos NATO narės, turime tai gerbti. Todėl pritariu sprendimams, kurie buvo padaryti. Tiesa, išlieka klausimas, ar NATO yra pajėgus apginti Baltijos šalis, ypač Latviją ir Estiją. Kai kurie tyrimai rodo, jog sustabdyti Rusiją šiame regione būtų itin sunku. Kita vertus, nepamirškime, jog ilgame konflikte Rusija neturi galimybių realiai varžytis su NATO.

Įsivaizduokime, jog nutinka blogiausia, ir kyla konfliktas. Neilgai trukus Rusija imtų pralaimėti konvencinį karą, todėl imtųsi branduolinės ginkluotės. Nemanau, jog yra sveikai mėstančių žmonių, kurie to siekia. Todėl ir ši situacija neatrodo reali.